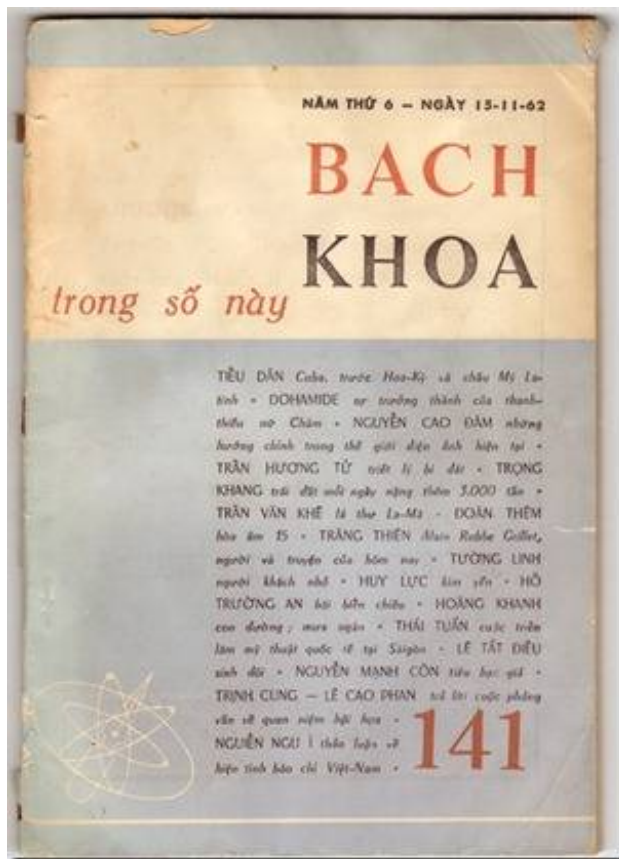

Lê Ngô Châu, 160 Phan Đình Phùng Đặng Tiến

Nhà báo Lê Ngô Châu, điều hành tạp chí *Bách Khoa* tại Sài Gòn trước 1975, qua đời tại Thành phố Hồ Chí Minh, ngày 24 tháng 9 - 2006, thọ 83 tuổi.

Ít người biết đến tên Lê Ngô Châu vì ông không viết sách, viết báo, chỉ âm thầm phụ trách tòa soạn tạp chí *Bách Khoa* trong non hai mươi năm. Nhưng đa số những người làm văn học tại Miền Nam trước đây đều biết và quý mến, thậm chí chịu ơn ông dẫn dắt. Muốn hiểu tình cảm sâu đậm đó, phải biết *Bách Khoa* không những là tạp chí có đời sống lâu dài nhất (1957-1975), mà còn có những đóng góp lớn lao cho đời sống văn hóa Miền Nam thời đó.

Nhà văn Võ Phiến là người hợp tác chặt chẽ với *Bách Khoa* suốt thời gian này, đã nhận định chính xác:

Bảo tồn Bách Khoa thành công là không phải chỉ nghĩ đến cái tuổi thọ của nó mà thôi. Tuổi thọ dài theo một số ưu điểm khác. Người ta nhận thấy Bách Khoa qui tụ được đông đảo cây bút thuộc nhiều thế hệ kế tiếp nhau; nó phản ảnh các chuyển biến của văn học qua nhiều giai đoạn; nó lưu lại một khối lượng bài vở lớn lao và giá trị, một kho tài liệu cho việc tìm hiểu cuộc sống của Miền Nam trên nhiều phương diện: kinh tế, văn hóa, chính trị v.v... Trên Bách Khoa không phải chỉ có thơ văn, mà có cả những khảo luận về văn học, sử học, ngữ học, triết học, tôn giáo, hội họa, âm nhạc...; như thế không những trên Bách Khoa có những tìm tòi về nguồn gốc dân tộc, về các vấn đề của văn học cổ điển nước nhà chẳng hạn, mà còn liên tiếp có những giới thiệu các trào lưu tư tưởng Âu Tây mới nhất lúc bấy giờ: tiểu-thuyết-mới, hiện tượng học, cơ cấu luận v.v...

Cũng như tờ Văn, Bách Khoa là một tạp chí dung hòa rộng rãi mọi khuynh hướng.

Không có chủ trương « văn nghệ cách mạng » cũng không chủ trương « vượt thời gian », nó đăng bài của các lão thi sĩ tiền bối Đông Hồ, Quách Tấn, Vũ Hoàng Chương lẫn truyện của Thanh Tâm Tuyền, Trùng Dương... Về mặt chính trị, sức dung hòa của nó khiến có lần Nguyễn Sa nói đùa: Bách Khoa là một vùng xôi đậu. Nó đón nhận cả Nguyễn văn Trung, Nguyễn Ngọc Lan, Vũ Hạnh, lẫn Võ Phiến, Vũ Bảo... (Văn học Miền Nam, Tổng Quan, 2000, tr. 239).

Nguyên Sa dùng chữ « *xôi đậu* » không nhất thiết là nói đùa. Ở một nơi khác, ông có viết « *Bách Khoa với đời sống lâu dài không bị xếp vào hàng ngũ báo nhà nước* » (Bách Khoa, số kỷ niệm 14 năm, 15-1-1971). Lời này bổ sung cho lời kia, và nói lên một sự thật kỳ lạ: *Bách Khoa*, nguyên ủy là của hội *Văn Hóa Bình Dân*, một hội đoàn trực thuộc văn phòng chính trị của Ngô Đình Nhu, do Huỳnh văn Lang chủ trì; hội này cai quản những trường *Bách Khoa Bình Dân*, do đó có tên báo *Bách Khoa*, còn gọi là *Bách Khoa Bình Dân*.

Huỳnh văn Lang giám đốc Viện Hối Đoái, người bỏ tiền ra báo, là bí thư Liên Kỳ Nam Bắc Việt Nam của đảng Cần Lao mà Ngô Đình Nhu làm tổng bí thư. Năm đầu, 1957, ông Lang điều khiển tờ báo, viết bài về kinh tế khi Phạm ngọc Thảo viết về quân sự, chính trị; 1958 ông Lang đi tu nghiệp ở Mỹ, giao *Bách Khoa* cho Lê Ngô Châu điều hành; năm 1963 ông Lang bị bắt vì tội kinh tài cho chế độ Diệm, thì Lê Ngô Châu tiếp tục nhiệm vụ, anh em thường gọi là Lê Châu. Nhưng báo vẫn đứng tên Huỳnh văn Lang cho đến tháng 2-1965, báo phải đổi tư cách pháp nhân, lấy tên *Bách Khoa Thời Đại*, do Lê Ngô Châu đứng tên chủ nhiệm, và đến tháng 1-1970, lấy lại tên *Bách Khoa*.

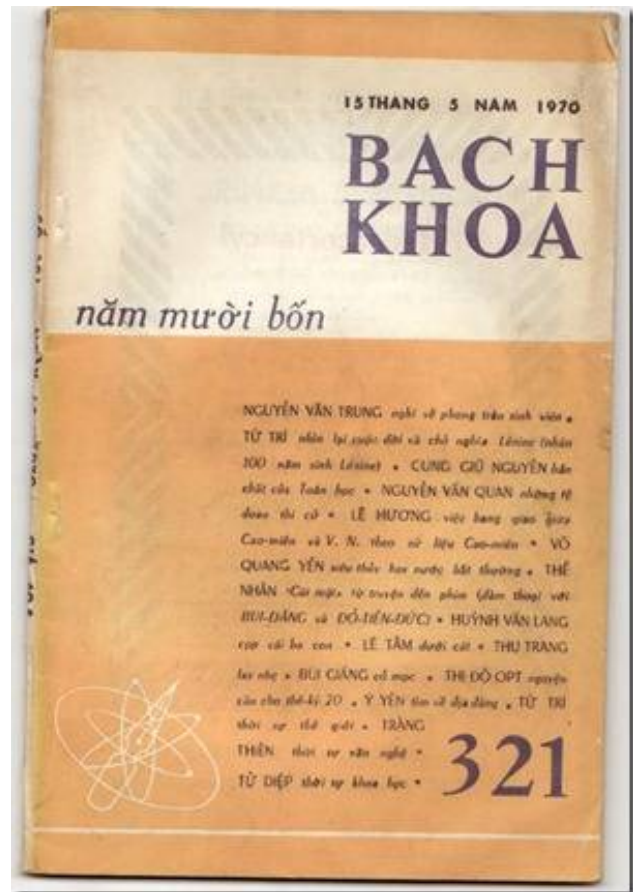
Với góc gác như vậy mà *Bách Khoa* được xem như là báo « *xôi đậu* », không bị xếp vào hàng ngũ « *báo nhà nước* » như Nguyên Sa ghi lại, và đóng góp lớn lao với đời sống văn hóa như Võ Phiến nhận định, là nhờ công lèo lái của Lê Châu.

Nguyên Sa trong bài báo đã dẫn, đã mô tả một buổi họp tòa soạn, tại Ngân Hàng Quốc

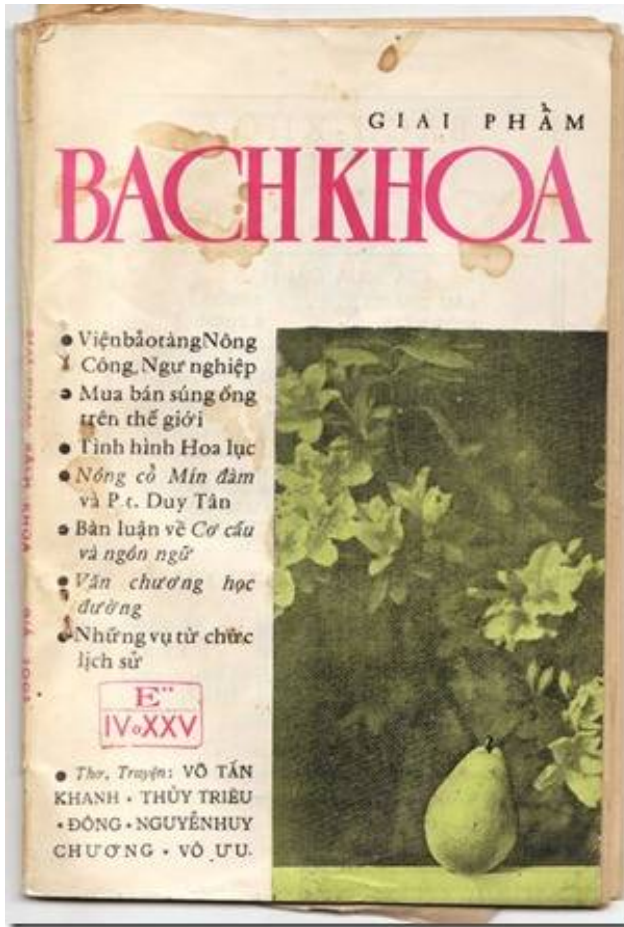
Gia, khoảng 1957: « *bàn cãi về tờ Bách Khoa đã diễn ra sôi nổi. Lê Châu mặt trắng ngời lạng lẽ, ít nói, hiền hòa. Thỉnh thoảng anh cất lời, toàn những lời nhẹ nhàng, vừa phải, nghiêm túc, không gây sóng gió nào* ». Đúng là hình ảnh Lê Châu. Về mặt ứng xử hàng ngày, thì Vũ Hạnh có lần tập Kiều: « *ở ăn thì nét cũng hay, ra điếu ràng buộc thì tay cũng già* ». Đúng là Lê Châu.

Nhờ đức tính kín đáo, hòa nhã, Lê Châu đã tập họp không những trên mặt báo nhiều khuôn mặt khác biệt, thậm chí trái ngược về hoàn cảnh, tính tình lẫn chính kiến, mà còn quy nạp được nhiều bè bạn đến từ những chân trời khác nhau, trong đời sống cụ thể hàng ngày. Chưa kể những tác giả sinh sống ở ngoài nước thường xuyên gửi bài về cộng tác.

Lê Châu kiến thức rộng, thường xuyên giao tiếp với quan chức hay các nhà văn hóa danh vọng, nhưng luôn luôn từ tốn, trong cách ứng xử hàng ngày, với những người viết trẻ tuổi. Ông đặc biệt lưu tâm đến những người viết mới, viết từ các tỉnh nhỏ, đặc biệt là từ Miền Trung.

Bách Khoa là một tờ báo phổ thông, chủ tâm vào những đề tài chính trị, quốc tế, kinh tế, khoa học, chỉ dành một phần cho văn học nghệ thuật, nhưng về lâu về dài đã có những đóng góp lớn lao cho bộ môn văn nghệ. Về sau, phần văn nghệ này lại là khối tài liệu quý giá.

Lê Châu còn là gương sáng về đức khiêm tốn trí thức. Hai chữ *Bách Khoa* bình thường được dịch ra tiếng Pháp là *Encyclopédie* theo nghĩa từ điển bách khoa, hoặc tư trào *Bách Khoa* trong văn học Pháp thế kỷ XVIII ; nhưng Lê Châu không nhận từ này, cho rằng quá to tát so với tờ báo. Ông dịch *Bách Khoa* là *Variétés*, sát nghĩa là « tạp chí ». Ông sành nhưng không sành tiếng Pháp.

Lê Châu là kẻ sĩ theo truyền thống, luôn luôn mực thước, trong nếp trung dung của cửa Khổng sân Trình và theo nếp mực thước, *juste mesure* của bực trí thức tân học. Trong đời sống, ông là người bảo thủ; trên cương vị chủ báo, ngược lại, ông khuyến khích văn chương trẻ và tư tưởng mới, nhưng chừng mực thôi.

Bách Khoa mỗi số cố công đưa xã hội Việt Nam đi kịp thời đại Âu Mỹ, nhưng Lê Châu không ưa thời thượng, dị ứng với lời văn hay thái độ kịch cỡm. Ông không ưa lối sống nhẹ sĩ huênh hoang. *Bách Khoa* là báo trường vốn, có quảng cáo đều, có độc giả ổn định, nên không cần theo thời trang, câu độc giả.

Khi đăng từng kỳ truyện « Vòng tay học trò », của Nguyễn thị Hoàng, sau này sẽ gây nhiều dư luận phản đối về mặt đạo lý (cô giáo yêu học trò) là Lê Châu có cân nhắc, và chứng tỏ tư tưởng phóng khoáng.

Có lẽ *Bách Khoa* là tạp chí giới thiệu nhiều nhất các phong trào tư tưởng mới, từ văn học đến triết học, ví dụ tư trào hiện sinh, mà lúc ấy không phải ai ai cũng hưởng ứng.

Khi được tin Lê Châu mất, tôi có điện thư cho nhà văn Trần Hoài Thư, anh trả lời là đã được Lữ Quỳnh điện thoại thông báo: cả hai cùng là *Bách Khoa*. Anh kể: mình là quân nhân, từ Cao Nguyên về Sài Gòn, hẹn với người yêu – vốn là độc giả hâm mộ, từ Lục Tỉnh lên – tại tòa soạn *Bách Khoa*, 160 Phan đình Phùng. Sau đó hai người thành vợ thành chồng.

Tôi còn giữ trong tay số *Bách Khoa Thời Đại* đầu năm 1968, có đăng truyện « Trên Đồi nhìn xuống » ký tên Trần Quý Sách, bên cạnh truyện Võ Phiến, Võ Hồng, Linh Bảo; và bài thơ « Một vì sao lạ » ký Trần Hoài Thư bên cạnh thơ Đoàn Thêm, Bùi Khánh Đản và thơ Đông Hồ tặng Vũ Hoàng Chương.

Trụ sở *Bách Khoa* là nơi hẹn và là hộp thư. Chuyện tình Trần Hoài Thư, lúc ấy còn ký Trần Quý Sách, là chính đáng, còn những quan hệ linh tinh, bay bướm của các nhà văn, nam và nữ, thì hăng hà sa số. Nhưng Lê Châu không bao giờ kể.

Bây giờ thì anh vĩnh viễn im lặng.

Với nhiều bạn bè, dù là thân thuộc, Lê Châu vẫn là niềm bí ẩn lớn lao giữa cơn gió bụi của thời đại.

Khi kết hợp những người chính kiến khác nhau, trong suốt thời gian ấy, không biết Lê Ngô Châu, trong ý thức hay tiềm thức, có nuôi ước mơ hòa giải và hòa hợp dân tộc hay không.

Tôi ngờ ngờ...

Đặng Tiến

Viết ngày 27/9/2006

Viết lại nhân ngày giỗ mãn tang Lê Ngô Châu
24/9/2009

Nguồn: <http://damau.org/>

